

Верховний
Суд

ОСНОВНІ ПОМИЛКИ, допущені судами при розгляді цивільних справ у 2024 році: *процесуальні аспекти*

Дмитро Луспенник

Секретар Пленуму Верховного Суду,

Касаційний цивільний суд, Секретар Першої судової палати

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу

13 грудня 2024 р., НШСУ, Усеукраїнський семінар

Уніфікований стандарт правосуддя

- **Цивільне судочинство** – це комплексна система інститутів, стадій, процесуальних проваджень, в яких процедури, процесуальні дії повинні вчинятися за чітко визначеною процесуальною формою і які не мають суперечити одна одній. І лише все це разом взяте буде визначати певний уніфікований стандарт правосуддя.

Хто головніший: ЦПК чи ЦК ...

Співвідношення... взаємодія...

- При розгляді будь-якої справи по суті судді, **насамперед, вивчають процесуальні аспекти:** необхідно визначити юрисдикцію, підсудність, суб'єктний склад сторін, доказування тощо.
- **Забезпечити правильне застосування норм цивільного, сімейного та іншого матеріального права покликані саме норми цивільного процесуального права.**
- Тобто процесуальне право дає відповіді на питання, як захистити суб'єктивні права, визначені в матеріальному праві, а не обслуговує норми матеріального права.
- При цьому для правильного розгляду і вирішення конкретної цивільної справи суддя повинен добре знати не лише загальні норми, закріплені в ЦПК України, але й спеціальні процесуальні норми, які містяться в матеріальному законі, та встановлюють винятки й доповнення стосовно порядку судочинства.
- **Матеріальне і процесуальне право – це самостійні галузі права! Вони завжди взаємодіють!**

Стадійність, послідовність застосування норм ЦПК

Як вимоги до форми та змісту заяви про перегляд заочного рішення (стаття 285 ЦПК України), так і строк звернення до суду з такою заявою (стаття 284 ЦПК України) **наведені законодавцем перед врегулюванням ним дій суду після прийняття заяви про перегляд заочного рішення**, які визначені у статті 286 ЦПК України та наступних статтях.

Тобто суд зобов'язаний перевірити дотримання відповідачем вимог статей 284, 285 ЦПК України, зокрема в частині строку подання заяви про перегляд заочного рішення, **до прийняття такої заяви до розгляду**. Суд **не наділений правом, оминувши процесуальну дію** щодо встановлення дотримання або порушення заявником строків звернення до суду, перейти до розгляду заяви по суті.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 червня 2024 року у справі № 756/11081/20, провадження № 14-25цс24 (пункти 68-69).

Стадійність, послідовність застосування норм ЦПК

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на конструкцію нормативного регулювання суспільних відносин, передбачену в ЦПК України. Стаття 356 ЦПК України, яка регламентує форму і зміст апеляційної скарги, **передбачає певну послідовність викладу законодавчих приписів**. Лише після викладення нормативних вимог до змісту апеляційної скарги у частині третій наведеної статті Кодексу закон урегульовує, що таке процесуальне звернення має бути підписано заявником.

За наведеною **логікою побудови згаданої статті процесуального закону** підпис особи, яка звертається з процесуальним документом до суду, підсумовує викладене вище за текстом, що тим самим унаочнює погодження з усім тим, що в ньому наведено.

Пункти 46-60 Ухвали Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2024 року у справі № 930/191/23, провадження № 14-72цс24.

Стадійність, послідовність застосування норм ЦПК

- Пункт 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод *гарантує*, що кожен при вирішенні спору щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім **судом, встановленим законом**.
- Стаття 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка має назву «Право на повноважний суд», передбачає, що **ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом**.
- **Питання відповідності позовної заяви вимогам КАС України**, у тому числі щодо встановленого законом права особи на звернення з адміністративним позовом, **має вирішуватися компетентним на те судом**, який залежно, зокрема, від предмета позову має ухвалити рішення про відкриття провадження в адміністративній справі чи про відмову у його відкритті.

Постанови Великої Палати Верховного Суду від 10 листопада 2022 року у справі № 990/120/22, провадження № 11-99заі22, від 11 серпня 2022 року у справі № 990/54/22, провадження № 11-50заі22.

Завдання цивільного судочинства

- **Сучасне цивільне судочинство і судове правозастосування мають відповідати Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та забезпечувати доступ до правосуддя, оскільки, незважаючи на існуючі проблеми у царині судової реформи, сама ідея правосуддя в соціальній свідомості стає все більш домінуючою.**
  - Стаття 2 ЦПК визначає, що **завданням цивільного судочинства** є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.
  - Суд та учасники судового процесу зобов'язані *керуватися завданням цивільного судочинства*, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

Аналогія цивільного процесу не передбачена

- *У цивільному процесі неможливе застосування процесуальної аналогії*, оскільки на законодавчому рівні у цивільному процесуальному законодавстві України процесуальна аналогія офіційно не закріплена й це зазначається у постанові Великої Палати Верховного Суду, яка, вирішуючи виключну правову проблему з певного процесуального питання, у *пункті 82 постанови від 08 червня 2022 року у справі № 2-591/11 (провадження № 14-31 цс 21)* зазначила, що *відсутність у процесуальних кодексах положень про процесуальну аналогію не є перешкодою для застосування такої аналогії на практиці. По суті застосована фактична процесуальна діяльність.*
- Це передбачено змістом статей 1 і 3 ЦПК України.

Спосіб судового захисту (ст. 5 ЦПК)

- Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі конвенційних прав і свобод.
- **Застосування конкретного способу захисту** цивільного права залежить як від **а)** змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, **б)** так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у **в)** спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам. Спосіб захисту порушеного права або інтересу має бути таким, щоб **г)** у позивача не виникла необхідність повторного звернення до суду.
- У випадку, якщо закон або договір **не визначають ефективного способу захисту** порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, **суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону** (частина друга статті 5 ЦПК України).

Пункт 44 постанови ВП ВС від 12 грудня 2018 року у справі № 399/142/16-ц; постанова ВП ВС від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц.

Альтернативне викладення змісту вимог позовної заяви

- Зміст позовних вимог – це вимоги позивача (предмет позову). Предметом позову є безпосередньо матеріально-правова вимога позивача до відповідача, щодо якої особа звертається до суду за захистом своїх прав чи інтересів. Іншими словами зміст позовних вимог – це максимально чітко і зрозуміло сформовані визначення способу захисту порушеного права, свободи чи інтересу у прохальній частині позову.
- Суд не наділений повноваженнями визначати спосіб захисту порушеного права на стадії відкриття провадження, оскільки саме позивач наділений правом на звернення та обов'язком визначення способу захисту.
- Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком суду першої інстанції, зокрема враховуючи вимоги процесуального закону, що **формулювання прохальної частини позову із зазначенням альтернатив можливих способів захисту порушеного права є таким, що не відповідає положенням КАС України**. Крім того, чітке визначення предмета позову та суті спірних правовідносин має значення, зокрема, і для правильного обчислення строку звернення до суду.

Постанова ВП ВС від 22 лютого 2024 року у справа № 990/150/23, провадження № 11-192заі23.

Надмірний формалізм

- Некоректне з точки зору лінгвістики формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права особи, яка звернулася до суду, оскільки надміру формалізований підхід стосовно дослівного розуміння вимог позову, як реалізованого способу захисту, суперечить завданням цивільного судочинства, якими є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.
- Схожий за змістом висновок викладений у постановах Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 372/2583/18, від 26 жовтня 2022 року у справі № 753/5609/17. *Постанова ВС (КЦС) від 02 жовтня 2024 року у справі № 372/3733/22.*
- Справа «*Walchli v. France*», заява № 35787/03, рішення від 26.07.2007, пункт 29 ... застосовуючи процесуальні норми, **національні суди повинні уникати як надмірного формалізму**, який може вплинути на справедливість провадження, так і надмірної гнучкості, яка призведе до анулювання вимог процесуального законодавства.
- Справа «ТОВ «Фріда» проти України», заява № 24003/07, рішення від 08.12.2016, пункт 33 ... при застосуванні процедурних правил, **національні суди повинні уникати як надмірного формалізму**, який буде впливати на справедливість процедури, **так і зайвої гнучкості**, яка призведе до нівелювання процедурних вимог, встановлених законом.

Повернення позову – це не надмірний формалізм

У пункті 37 рішення від 18 листопада 2010 року у справі «Мушта проти України» ЄСПЛ нагадав, що **право на суд, одним з аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним**, воно за своїм змістом може підлягати обмеженням, особливо щодо умов прийнятності скарги на рішення. Однак такі обмеження не можуть звужувати реалізацію цього права у такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено. Ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету, та має бути розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що **повернення судом першої інстанції позивачці її позовної заяви в цій справі у зв'язку з невиконанням ухвали вказаного суду про усунення недоліків позовної заяви переслідує легітимну мету та має розумний ступінь пропорційності** між використаними засобами та поставленими цілями. Оскаржуване судове рішення зумовлене не будь-яким свавільним небажанням суду розглядати звернення позивачки до суду, а лише невиконанням нею процесуальних вимог закону щодо форми та порядку подання позовної заяви. Такого змісту дії **не можуть свідчити про обмеження її права на судовий захист**.

Розгляд позовної заяви, яка складена без дотримання передбачених КАС вимог, не передбачений положеннями процесуального законодавства.

Постанова ВП ВС від 23 лютого 2023 року у справі № 990/70/22, провадження № 11-833аі22.

Самопредставництво (ч. 4 ст. 58 ЦПК)

Здійснюючи тлумачення частини третьої статті 56 ГПК України, Велика Палата Верховного Суду, доходить висновку, що її формулювання дозволяє виснувати про те, через яких осіб можливе самопредставництво юридичної особи, а також про те, що, окрім керівника і члена виконавчого органу, такими особами можуть бути також інші особи, уповноважені діяти від імені юридичної особи відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту).

Особа, через яку юридична особа діє на засадах самопредставництва, має підтвердити суду цей свій статус, зокрема шляхом подання документів, вказаних у частині третій статті 56 ГПК України [статут, положення, трудовий договір (контракт)].

Водночас, якщо відповідні відомості щодо особи, яка має право вчиняти дії від імені юридичної особи на засадах самопредставництва, **внесені до Єдиного державного реєстру, ці відомості є офіційним та достатнім підтвердженням** того, що юридична особа діє в суді через певну особу на засадах самопредставництва (з урахуванням відповідних обмежень повноважень, якщо такі є). У разі подання її суду, відсутності стосовно цього спору, про який повідомлено суду, підстави **додатково підтверджувати ці повноваження** документами, які за своїм змістом є тими, що визначені частиною третьою статті 56 ГПК України, – статутом, положенням, трудовим договором (контрактом) – **відсутні, оскільки суд може покладатись на відомості з Реєстру як на достовірні.**

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2024 року у справі № 910/16580/23, провадження № 12-30гс24. Конкрет изовано попередній висновок ВП ВС у справі 303/4297/20 від 08.06.2022.

Підтвердження повноважень адвоката

- Відповідно до пункту 4 Положення про ордер на надання правничої (правової) допомоги, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 12 квітня 2019 року № 41, з подальшими змінами, ордер видається адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням та повинен містити обов'язкові реквізити, передбачені цим Положенням.
- У пункті 6 Положення передбачено, що бланки ордерів, згідно затвердженої типової форми, **генеруються у відповідному розділі «Особистого кабінету адвоката»** на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України www.unba.org.ua слідуючи командам системи.
- У пункті 12 Положення передбачено **перелік реквізитів**, які має містити ордер на надання правничої (правової) допомоги, за змістом підпункту 12.13 якого ордер має містити **двовимірний штрих-код (QR-код) з посиланням на профайл адвоката в ЄРАУ**. Отже, в Україні встановлена **єдина, обов'язкова для всіх адвокатів, типова форма ордера**, яку затверджує Рада адвокатів України (пункт 3 Положення).

Постанова ВС (КЦС) від 13 червня 2024 року у справі № 206/3940/23.

Подібна справа зі вказаною правовою проблемою передана на ОП КЦС ВС - справа № 761/5870/24.

Правові наслідки повторного подання заяви (не позову)

Ухвала про відмову в задоволенні заяви про видачу дубліката виконавчого документа, постановлена під час вирішення судом процесуального питання, пов'язаного з виконанням судового рішення, **не є рішенням, яке набрало законної сили** в розумінні статей 186, 255 ЦПК України. Така ухвала про відмову в задоволенні (про задоволення) заяви під час вирішення судом процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судового рішення, **не може бути підставою для закриття провадження у справі** за пунктом 3 частини першої статті 255 ЦПК України.

Проте наявність такої ухвали є підставою для застосування наслідків, визначених пунктом 1 частини другої статті 44 ЦПК України (подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, *за відсутності інших підстав або нових обставин*). При цьому, розділ VI ЦПК України, який регулює вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судового рішення, не передбачає відкриття / відмови у відкритті / закриття провадження у справі під час вирішення таких питань. Заява (подання державного / приватного виконавця) з процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень у цивільних (господарських) справах, зокрема і про видачу дубліката виконавчого документа, *підлягає розгляду без відкриття провадження у справі*.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 листопада 2024 року у справі № 186/871/14-ц, провадження № 14-97цс24.

Правові наслідки пред'явлення позову до неналежного відповідача

- **Пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті чи для закриття провадження у справі.** За результатами розгляду справи **суд відмовляє у позові до неналежного відповідача** та приймає рішення щодо суті заявлених до належного відповідача вимог (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 523/9076/16-ц (пункт 40), від 12 грудня 2018 року у справі № 372/51/16-ц (пункт 31.10), від 30 січня 2019 року у справі № 552/6381/17 (пункт 39), від 15 травня 2019 року у справах № 554/9144/17, № 727/1561/16-ц і № 554/10058/17, № 552/91/18, від 29 травня 2019 року у справі № 554/10303/17-ц, від 26 листопада 2019 року у справі № 905/386/18 (пункт 49), від 26 лютого 2020 року у справі № 304/284/18 (пункт 42)).
- Установивши, що **позов заявлений до неналежного відповідача** та відсутні визначені процесуальним законом підстави для заміни неналежного відповідача належним, **суд відмовляє в позові до такого відповідача.**

Пункти 152-153 постанови ВП ВС від 14 грудня 2021 року у справі № 147/66/17, провадження № 14-95цс20

Зустрічний позов пред'являється до первісного позивача, а не до третьої особи

- **Умовою пред'явлення зустрічного позову** є його взаємопов'язаність із первісним; взаємопов'язаність позовів виявляється у тому, що вони виникають з одних правовідносин. Суд першої інстанції не встановив фактичних обставин, що свідчать про взаємопов'язаність зустрічного позову з первісним.
- Відповідно до вимог частин третьої статті 123 ЦПК України у редакції, чинній на момент подачі зустрічного позову, **вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом.** (ч. 3 ст. 193 ЦПК)
- Зустрічний позов є **матеріально-правовою вимогою відповідача до позивача**, яка заявляється для сумісного розгляду з первісним позовом, оскільки задоволення його вимог унеможлиблює задоволення вимог позивача. **Зустрічний позов має бути пред'явлений лише до первісного позивача** (або одного зі співпозивачів).
- Суд першої інстанції не звернув увагу на той факт, що у цій справі особи звернулися до суду із зустрічним позовом до ТОВ, **яке є третьою особою за первинним позовом, що суперечить нормам статті 123 ЦПК України.**

Постанова ВП ВС від 18 грудня 2019 року у справі № 200/22329/14-ц, провадження № 14-483цс19.

Службові строки, у т. ч. у виконавчому провадженні

- Процесуальні дії суду та учасників судового процесу мають здійснюватися лише в рамках відповідних стадій судочинства, у послідовності та в межах певного часу, зокрема визначених процесуальних строків для учасників справи та строків судової діяльності, встановлених законом для суду (**службові строки**) (постанови ВС (КЦС) від 13 серпня 2020 року в справі № 178/14/20), від 20 вересня 2023 року у справі № 752/11324/14-ц).
- Строки судової діяльності (**службові строки**) відрізняються від процесуальних строків за своєю сутністю. Вони не впливають на реалізацію суб'єктивних процесуальних прав сторонами, іншими особами, які беруть участь у справі. **Пропущення службового строку не знімає із суду обов'язку вчинити процесуальну дію** або комплекс процесуальних дій.
- Триденний строк (частина перша статті 434 ЦПК України), протягом якого виконавець має звернутися до суду для вирішення питання про затвердження мирової угоди, – це службовий строк, встановлений в ЦПК України саме для виконавця. Оскільки триденний строк належить до службових, то на нього не поширюються положення статей 126 і 127 ЦПК України (постанови ВС КЦС) від 30 травня 2024 року у справі № 365/74/16-ц, від 20 вересня 2023 року у справі № 752/11324/14-ц).

Принцип «суд знає право» не є необмеженим

- У цивільному процесуальному законодавстві діє принцип «*jura novit curia*» («суд знає закони»), який полягає в тому, що: 1) суд знає право; 2) суд самостійно здійснює пошук правових норм щодо спору безвідносно до посилання сторін; 3) суд самостійно застосовує право до фактичних обставин спору (*da mihi factum, dabo tibi jus*). Активна роль суду в цивільному процесі проявляється, зокрема, у самостійній кваліфікації судом правової природи відносин між позивачем та відповідачем, виборі і застосуванні до спірних правовідносин відповідних норм права, повного і всебічного **з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень**, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.
- Проте принцип «*jura novit curia*» («суд знає закони») застосовується у тому випадку, коли позивач обґрунтовує свій позов саме такими обставинами, проте помилково посилається на певні норми права.
- **Застосування судом цього принципу не є безмежним.**

Принцип «суд знає право» не є необмеженим

- У рішенні Європейського суду з прав людини від «Гусев проти України» від 14 січня 2021 року (скарга № 25531/12) було констатовано *порушення права на справедливий суд через зміну судом правової кваліфікації позову*, що призвело до відмови в його задоволенні. Європейський суд з прав людини вказав на відсутність чітких підстав для зміни правової кваліфікації позову апеляційним судом. До того ж внаслідок перекваліфікації в позові було відмовлено. Заявнику *безпідставно не надали можливості подати відповідні докази та аргументи з огляду на зміну правової кваліфікації*. Такі **дії суду суперечать вимогам статті 6 Конвенції** про захист прав людини і основоположних свобод щодо: справедливості цивільного провадження; принципу змагальності судового процесу.
- Отже, принцип *jura novit curia*, з одного боку, підлягає безумовному застосуванню: суд зобов'язаний застосувати правильні норми права, перекваліфікувавши позов, незалежно від посилань позивача. З іншого боку, перекваліфікуючи позов за цим принципом, суд може порушити право на справедливий суд як щодо відповідача, так і щодо позивача. У таких умовах слід зважати на принцип змагальності та рівності сторін. *Сторін не можна позбавляти права на аргументування своєї позиції в умовах нової кваліфікації*.

Постанова ВС (КЦС) від 02 листопада 2022 року у справі № 685/1008/20, пункт 9.58 постанови ВП ВС
28 вересня 2022 року у справі № 483/448/20.

від

Судові витрати: *нові норми процесу, нові правові позиції* Верховного Суду

Верховний
Суд

СУДОВІ ВИТРАТИ: нові норми процесу, нові правові позиції Верховного Суду

Дмитро Луспеник
Секретар Пленуму Верховного Суду,
Касаційний цивільний суд,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу

27 травня 2024 р., НШСУ

Про юрисдикцію

- **Про міжюрисдикційний конфлікт.** Згідно зі статтею 13 Конвенції кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.
- З огляду на існування юрисдикційного конфлікту та імперативний припис частини п'ятої статті 170 КАС України Велика Палата Верховного Суду вважає, що розгляд цього спору має завершитися за правилами цивільного судочинства. *Постанова ВП ВС від 12 червня 2019 року у справі № 370/1547/17, провадження № 14-223 цс 19.*
- **Загальні принципи щодо розмежування цивільної й адміністративної юрисдикцій** (*постанова ВП ВС від 7 липня 2020 року у справі № 438/610/14-ц, провадження № 14-577цс19*).
- **Загальні принципи щодо розмежування цивільної й господарської юрисдикцій** (*постанова ВП ВС від 06 квітня 2021 року у справі № 910/10011/19, провадження № 12-84гс20*).
- **Непідсудно у жодному судочинстві.** Суд не наділений повноваженнями представляти державу у суді за позовом про відшкодування шкоди, завданої під час здійснення правосуддя. Суди не можуть бути відповідачами у справах за позовами про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями чи бездіяльністю суду під час здійснення правосуддя. *Постанова ВП ВС від 18 грудня 2019 року у справі № 688/2479/16-ц.*

Відмова у відкритті провадження чи відмова по суті???

- Відповідно до частини другої статті 29 ЦК України фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом.
- **Законом не передбачено можливості визначення місця проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, з одним із батьків, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову.**

Постанова ВС (КЦС) від 02 листопада 2023 року у справі № 592/7624/22.

- У пункті 11 частини другої статті 293 ЦПК України передбачено, що суд розглядає в порядку окремого провадження справи про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.
- **Встановлення судом відсутності підстав для розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, та/або повноважень у заявника вимагати її розкриття є підставою для ухвалення судом рішення про відмову в задоволенні заяви, а не відмови у відкритті провадження у справі.**

Постанова ВС (КЦС) від 04 вересня 2024 року у справі № 757/53921/23-ц.

Спрощене провадження: в яких випадках?

- У порядку спрощеного позовного провадження **не можуть бути розглянуті справи у спорах: в яких ціна позову перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб** (пункт 5 частини четвертої статті 274 ЦПК України).
- Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції **та ухвалення нового судового рішення, якщо: суд розглянув в порядку спрощеного позовного провадження справу, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження** (пункт 7 частини третьої статті 376 ЦПК України).

Справа про відшкодування моральної шкоди в розмірі 8 000 000 грн. Постанова ВС (КЦС) від 31 жовтня 2024 року у справі № 210/756/24.

- З вимогами немайнового характеру розгляд справи у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи.
- *Позов з **немайновими вимогами** – визнання патенту України на корисну модель недійсним та зобов'язання вчинити певні дії. Постанова ВП ВС від 10.8.2022 у справі № 202/4233/16.*

Зупинення провадження

- Тлумачення пункту 10 частини першої статті 252 ЦПК України свідчить про те, що **суд може зупинити провадження у справі** лише у випадку перегляду судового рішення у подібних правовідносинах (у іншій справі) у касаційному порядку: **а) палатою; б) об'єднаною палатою; в) Великою Палатою Верховного Суду** та прийняття **ними справи до свого провадження**. Така підстава для зупинення провадження у справі застосовується у тому разі, коли на розгляді перебуває справа, за наслідками перегляду якої Верховний Суд може прийняти постанову, у якій міститься правовий висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, об'єднана палата, що передала справу на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати (ч. 2 ст. 416 ЦПК).
- Відповідні правові висновки щодо застосування норм процесуального права викладені у постановах Верховного Суду 19 лютого 2020 року у справі № 607/18957/18, від 21 липня 2021 року у справі № 265/2189/20, від 18 травня 2022 року у справі № 296/685/20, від 01 лютого 2023 року у справі № 127/34633/21, від 21 червня 2023 року у справі № 757/55435/18-ц.
- Справа № 354/473/21, до закінчення розгляду якої у касаційному порядку було зупинено провадження оскарженою ухвалою апеляційного суду, перебуває на розгляді Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду, а не об'єднаної палати чи Великої Палати Верховного Суду.

Постанова ВС (КЦС) від 11 грудня 2024 року у справі № 354/971/21.

Приєднання до апеляційної скарги: правові наслідки

- Аналіз ч. 1 ст. 363 ЦПК України свідчить, що **учасник справи вправі приєднатися до апеляційної скарги іншого учасника справи, на стороні якого він виступав.** *Процесуальним законом не передбачена можливість учаснику справи приєднатися до апеляційної скарги особи, яка не була залучена до участі у справі судом першої інстанції, оскільки в такій правовій ситуації учасник справи не міг виступати на стороні такого заявника в суді першої інстанції.*

Постанова КЦС (ВС) від 21.07.2021 у справі № 505/3470/14-ц. Ухвала ВП ВС від 22.05. 2024 у справі № 902/1076/21.

- Відповідно до ст. 363 ЦПК України учасники справи мають право приєднатися до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали. **Приєднання до апеляційної скарги** – це прояв позиції особи, яка бере участь у справі (чи іншої особи, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси чи обов'язки), щодо підтримки повністю або частково змісту (обґрунтування) та вимог апеляційної скарги, яку подала інша особа.
- **Як подання самостійної скарги, так і приєднання до скарги іншого відповідача є способом оскарження рішення суду** та свідчить про незгоду з ним заявника. У заяві про приєднання до апеляційної скарги не можна висувати нових вимог до суду апеляційної інстанції щодо оскаржуваного судового рішення, крім тих, які вже містить апеляційна скарга, вимоги якої підтримуються.
- Для того, щоб розмежувати заяву про приєднання до апеляційної скарги безпосередньо від окремої апеляційної скарги, необхідно з'ясувати, чи відрізняється правове обґрунтування посилання на незаконність або необґрунтованість судового рішення в заяві про приєднання до апеляційної скарги від обґрунтування, яке міститься в апеляційнійскарзі, а також чи однаковими є вимоги заяви про приєднання до апеляційної скарги з вимогами апеляційної скарги

Постанова КЦС (ВС) від 24 липня 2024 року у справі № 487/3908/22.

Апеляція: прийняття нових доказів

- Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 365 ЦПК України **суддя-доповідач у порядку підготовки справи до апеляційного розгляду вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції.**
- Зі змісту наведеної статті у взаємозв'язку зі статтями 259, 260, 368 ЦПК України усі **судові рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до апеляційного розгляду, викладаються у формі ухвали.**
- Відповідно до чч. 2-3 ст. 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. **Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках,** якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.
- Суд апеляційної інстанції, здійснюючи апеляційний розгляд справи, може встановлювати нові обставини, якщо їх наявність підтверджується новими доказами, що мають значення для справи (з урахуванням положень про належність і допустимість доказів), які особа, з **доведених нею поважних причин,** не мала можливості подати до суду першої інстанції. Разом з тим, вирішуючи питання стосовно прийняття та дослідження нових доказів, як і відмову в їх прийнятті, **суд апеляційної інстанції зобов'язаний мотивувати свій висновок у відповідній ухвалі або в ухваленому судовому рішенні.** *Постанова ВС (КЦС) від 24 липня 2024 року у справі № 646/857/18; справа № 754/6388/23 (не знала, яке буде рішення)*

Правові наслідки порушень норм процесуального права

необов'язкове скасування

- Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що **не кожне допущене судом порушення процедури може істотно впливати на права учасників справи та тягнути порушення гарантій статті 6 Конвенції**. Крім того, за змістом цієї статті **більшість процесуальних порушень, допущених на одній стадії цивільного процесу, можна виправити на іншій його стадії** (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 201/13239/15-ц (пункт 50)). Велика Палата Верховного Суду оцінила доводи скаржника щодо застосування норм права, на які апеляційний суд не дав чіткої відповіді, **виправивши тим самим допущені цим судом недоліки**
- Пункт 139 постанови Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2022 року у справі № 477/2330/18, провадження № 14-31цс22; пункт 69 постанови Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2022 року у справі № 2-3887/2009, провадження № 14-36цс21.

Правові наслідки порушень норм процесуального права обов'язкове скасування

- Відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право, зокрема, на справедливий розгляд його справи судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо прав та обов'язків цивільного характеру.
- **Порушення правил юрисдикції** загальних судів, визначених статтями 19-22 цього Кодексу, є **обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів апеляційної скарги** (частина друга статті 377 ЦПК).
- Не є порушенням права позивача на справедливий суд закриття провадження у справі з метою розгляду спору **судом належної юрисдикції**, оскільки вимоги позивача має розглянути той суд, який встановлений для цього законом.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2019 року у справі № 640/1029/18, провадження № 14-443 цс 19.

Суд, який розглянув справу, не віднесена до його юрисдикції, не може вважатися «судом, встановленим законом», у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 229/1026/21, провадження № 14-205 цс 21.*

Правові наслідки порушень норм процесуального права обов'язкове скасування

- Згідно із ч. 4 ст. 25 ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.
- Цивільне процесуальне законодавство України не містить норм, які б передбачали здійснення провадження у справах щодо осіб, **які померли до відкриття провадження у справі.**
- Отже, ЦПК України визначає порядок процесуального правонаступництва лише у тих справах, де сторона учасник процесу, вибула з певних причин, у тому числі й **у зв'язку зі смертю після відкриття провадження у справі.**
- Таким чином процесуальне правонаступництво у разі смерті фізичної особи в порядку ст. 55 ЦПК України можливо лише шляхом залучення правонаступника померлої сторони за умови, що **смерть фізичної особи настала після звернення позивача до суду та відкриття провадження у справі**, адже залучення правонаступників особи, яка померла до відкриття провадження у справі, суперечить принципам цивільного судочинства.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 квітня 2020 року у справі № 473/1433/18, провадження № 14-35цс20.

Правові наслідки порушень норм процесуального права обов'язкове скасування

- Відповідно до пункту 6 частини першої статті 411 ЦПК України **судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню** з направленням справи на новий розгляд, якщо судове рішення ухвалено судом з **порушенням правил інстанційної або територіальної юрисдикції**.
- Положення частини першої статті 28 ЦПК України імперативно встановлюють, що *визначення територіальної юрисдикції (підсудності) здійснюється з урахуванням зареєстрованого місяця проживання або перебування фізичної особи – позивача*.
- Такі позови, наведені у частині першій статті 28 ЦПК України, не можуть пред'являтися за фактичним місцем проживання або перебування позивача, *відмінним від зареєстрованого*.

Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 24 червня 2024 року у справі № 554/7669/21, провадження № 61-5805сво23.

Територіальна підсудність ВПО

- Згідно з частиною першою статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» **довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи** на період наявності підстав, зазначених у статті 1 цього Закону.
- Відповідно до частини першої статті 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» *центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту, соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну відповідає за забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб.*
- Згідно з пунктом 5 Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509, з метою обліку внутрішньо переміщених осіб уповноважений орган веде Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб, держателем якої є Мінсоцполітики.

Постанова ВС (КЦС) від 29 липня 2019 року у справі № 409/2636/17, провадження № 61-1188св19.

Правові наслідки порушень норм процесуального права обов'язкове скасування

- Відповідно до пункту 3 частини третьої статті 376 ЦПК України **порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду** о, зокрема, (у разі якщо таке повідомлення є обов'язковим), якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою.
- Апеляційний суд, переглядаючи справу в апеляційному порядку за апеляційною скаргою С., на вказане порушення суду першої інстанції норм процесуального права, **яке було обов'язковою підставою для скасування рішення районного суду** відповідно до наведеної норми процесуального права, уваги не звернув, залишивши його судові рішення без змін. При цьому, зазначені доводи містилися в апеляційній скарзі.

Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, висловленій у постанові від 18 квітня 2022 року у справі № 522/18010/18 (провадження № 61-13667сво21).

Від

Постанова ВС (КЦС) від 10.05.2023 у справі № 405/1117/20, провадження № 61-3152св23.

Правові наслідки порушень норм процесуального права обов'язкове скасування і ухвалення нового рішення

Процесуальним законом чітко визначені як **межі розгляду справи апеляційним судом, так і його повноваження щодо скасування, зміни та ухвалення нового рішення по суті спору**, підставою для чого не може бути сам по собі пропуск строку на подання заяви про перегляд заочного рішення. Із цих же підстав не може бути і залишено без змін заочне рішення суду, оскільки апеляційний суд в силу статті 375 ЦПК України зобов'язаний перевірити додержання норм матеріального права.

Так само **суд апеляційної інстанції не може вийти і за межі доводів апеляційної скарги, погіршивши при цьому становище заявника (відповідача, який подав апеляційну скаргу)**. Зазначене узгоджується з *принципом заборони повороту до гіршого* (non reformatio in peius), який відомий ще із часів римського права та існував у зв'язку з іншим правилом – tantum devolutum quantum appellatum (**скільки скарги, стільки і рішення**). Правило заборони повороту означає недопустимість погіршення становища сторони, яка оскаржує судове рішення. Тобто особа, яка оскаржує судове рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно з тим, що така особа досягнула в попередній інстанції в результаті своєї скарги.

Пункт 83 постанови Великої Палати Верховного Суду від 12 червня 2024 року у справі № 756/11081/20, провадження № 14-25цс24. Постанови ВС (КЦС) від 21.06.2023 у справі № 757/42885/19-ц, від 31.01.2024 у справі № 183/7850/22.

Правові наслідки скасування судового рішення особою, яка не подавала скарги: в яких випадках апеляційний суд має таке право

Суть солідарного обов'язку полягає в тому, що у випадку невиконання боржником грошового зобов'язання, забезпеченого порукою, кредитор має право вимагати виконання цього грошового зобов'язання одночасно як від боржника, так і від поручителя. Водночас солідарну відповідальність щодо заборгованості поза встановленим частиною четвертою статті 559 ЦК України строком поручитель не несе. Порядок заявлення заперечень щодо вимог кредитора, пред'явлених до солідарних боржників, визначено законодавцем у частині третій статті 543 та частині другій статті 555 ЦК України.

У випадку наявності підстав для **солідарної відповідальності відповідачів/боржників**, кожен з них має право висунути заперечення проти вимог кредитора, які є загальними для всіх боржників та не засновані на особистих відносинах одного з них з кредитором. **Оскарження судового рішення у повному обсязі одним з відповідачів**, відповідальність якого є солідарною з іншими, та перегляд справи в апеляційному порядку за апеляційною скаргою такого відповідача, не є порушенням принципу диспозитивності цивільного судочинства.

ОП КЦС ВС від 03 червня 2024 року у справі № 161/8822/19.

У пункті 62 постанови від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц ВП ВС зазначила, що наявність відповідного боргу чи його відсутність, як і відсутність підстав для нарахування боргу, є предметом доказування у спорі про стягнення з відповідача коштів **незалежно від того, чи подав останній зустрічний позов** про визнання відсутності права кредитора, зокрема про визнання поруки припиненою.

Правові наслідки порушень норм процесуального права обов'язкове скасування

- **Повторне звернення до суду з тотожними вимогами суперечить принципу правової визначеності та є неможливим.**
- Згідно з пунктом 3 частини першої статті 255 ЦПК України підставою для закриття провадження у справі є, зокрема, вирішення спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав шляхом ухвалення рішення, яке набрало законної сили, або постановлення ухвали про закриття провадження у справі.
- За змістом наведеної норми позови вважаються тотожними, якщо в них одночасно співпадають сторони, підстава та предмет спору. Нетотожність хоча б одного з елементів не перешкоджає повторному зверненню до суду заінтересованих осіб за вирішенням спору. У розумінні цивільного процесуального закону предмет позову – це матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої він просить ухвалити судове рішення. У матеріальному розумінні предмет позову – це річ, щодо якої виник спір.

Пункти 26, 27 постанови Великої Палати Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 320/9224/17, постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 761/7978/15-ц, постанова ВС (КЦС) від 20 грудня 2023 року у справі № 345/3136/22, провадження № 61-10663 св 23.

Правові наслідки відступлення від правового висновку

Подібність правовідносин означає, зокрема, тотожність об'єкта та предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм. Зміст правовідносин з метою з'ясування їх подібності в різних рішеннях суду визначається обставинами кожної конкретної справи.

При цьому **під судовими рішеннями у справах зі спорів, що виникли з подібних правовідносин**, необхідно розуміти, зокрема, такі, **де аналогічними є** предмет спору, підстави позову, зміст позовних вимог та встановлені фактичні обставини, а також має місце однакове матеріально-правове регулювання спірних правовідносин.

Правові висновки Верховного Суду не носять універсального характеру для всіх без виключення справ, а регулятивний вплив частини четвертої статті 403 ЦПК України поширюється саме на подібні (аналогічні) правовідносини *Постанова ВП ВС від 14 грудня 2021 року у справі № 147/66/17*;

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що вона **відступає не від постанови у конкретній справі, а від висновку щодо застосування норм права**. Цей висновок міг бути сформульований в одній або декількох постановах. **Відсутність згадки повного переліку постанов, від висновку хоча би в одній із яких щодо застосування норм права Велика Палата Верховного Суду відступила, не означає, що відповідний висновок надалі застосовний** (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 27 березня 2019 року у справі № 521/21255/13-ц, від 22 вересня 2022 року у справі № 462/5368/16-ц (пункт 42)).

Правові наслідки відступлення від правового висновку

У разі, коли Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного **в раніше ухваленому рішенні** в одній зі справ Верховного Суду України, Великої Палати Верховного Суду чи Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду, ніж той, який передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, згідно з частиною шостою статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» **суди враховують висновок, викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду** (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 31 жовтня 2018 року у справі № 161/12771/15-ц (пункт 88)). *Пункт 27.3 постанови ВП ВС від 1 квітня 2020 року у справі № 520/13067/17. Тобто суди застосовують останній висновок ВП ВС (пункт 81 ухвали ВП ВС від 13 березня 2024 року у справі № 167/1058/20).*

- Необґрунтованими є доводи відповідача про те, що **принцип res judicata не стосується постанови суду касаційної інстанції про направлення справи на новий розгляд**, і що висновки про застосування норм права, викладені у такій постанові, не є обов'язковими для застосування судами. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що **суд касаційної інстанції повноважний у постановах формулювати такі висновки. Усі постанови цього суду є остаточними безвідносно до того, чи суд направив справу на новий розгляд, чи ні** (пункт 53 постанови ВП ВС від 20 липня 2022 року у справі № 923/196/20, провадження № 12-58гс21).

Правові наслідки відступлення від правового висновку

- Виходячи з телеологічного (цільового), логічного й системного тлумачення положень статей 302, 303 ГПК України і статей 13, 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», можна зробити висновок, що господарським процесуальним законом визначені **процесуальні механізми забезпечення єдності судової практики, що полягають у застосуванні спеціальної процедури відступу від висновків щодо застосування норм права**, викладених у раніше постановлених рішеннях Верховного Суду. Логіка побудови й мета існування цих процесуальних механізмів указує на те, що в цілях застосування норм права в подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати Касаційного господарського суду, **мають перевагу** над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати Касаційного господарського суду – над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду – над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів Касаційного господарського суду (*ухвала ВП ВС від 09 серпня 2019 року у справі № 910/12968/17*).
- Використовується термін **вищий пріоритет**. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду не ставить питання про необхідність відступу від правового висновку **вищого пріоритету**, тобто від висновку Великої Палати Верховного Суду (пункт 83 ухвали ВП ВС від 13 березня 2024 року у справі № 167/1058/20).

Все буде Україна !!!

**Суддя – це не просто робота, це спосіб життя, певний тип людини,
що має щире бажання нести справедливість і гідно виконувати
свої повноваження!!!**

Разом до перемоги України!

Верховний
Суд

Дякую за увагу!